

**ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ
СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ДІЯНЬ
У МЕДІАПРОСТОРІ УКРАЇНИ**



Н. САВІНОВА

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
і психології
(Київський національний університет
внутрішніх справ)*

Розвитку інформаційного суспільства приділена увага науковців, політиків і практиків Землі. Він є не лише позитивним — розвиток знань та інтелектуальних технологій, що ергономізують життєдіяльність суспільства та динаміку інформації, транскордонний миттєвий рух якої забезпечують інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Динаміка суспільних відносин у інформаційному суспільстві і використання тріади основних його ресурсів — інформації, знань та ІКТ — зумовлює трансформацію раніше відомих злочинів та виникнення нових суспільно небезпечних діянь, потреба криміналізації яких актуалізується на сучасному етапі розвитку людства. І це логічно: нові епохи породжують нові потреби, нові потреби спрямовуються на нові предмети. Специфікою нових видів суспільно небезпечних діянь у інформаційному суспільстві є те, що велика кількість здійснюється з використанням ІКТ,

оскільки останні дають можливість здійснення комунікацій не лише дистанційованих, а й масових — у спосіб використання масових комунікацій.

Характеризуючи розвиток технологій, С. Лем підкреслював, що цілі, яких можуть такі технології досягнути, не завжди відомі і бажані на початку створення таких технологій [1, 22]. Е. Тоффлер застерігав світову спільноту від однолінійного сприйняття інформаційного суспільства і намагання оперативно управляти явищами у ньому, зазначаючи: «...недостатньо, однак, казати, що зміни, з якими ми зустрінемося, будуть революційними. Раніше, ніж ми зможемо контролювати або направляти їх, нам потрібно мати свіжий погляд, аби їх виявляти і аналізувати» [2, 38]. На потенційних проблемах наполягали багато вчених, зокрема на необхідності правильного спрямування векторів розвитку інформаційного суспільства*, як запоруку від небезпек у ньому.

* Так, М. Кастельс зазначає, що для всіх моделей розвитку інформаційного суспільства існує декілька загальних елементів, без яких немає шансу появи інновацій і розквіту: централізацію ролі університетських досліджень; визнання бюрократії ворогом інновацій; необхідність гнучкості ринку капіталу з різними

Україна тривалий час визначала себе аграрною країною, незважаючи на те, що, наприклад, основну частку у ВВП країни, в аграрному секторі за даними 2006 р. було задіяно лише 10,2 % населення [3]. З прийняттям у 2007 р. Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні» [4], така ситуація дещо змінилася, оскільки задекларовані перспективи розвитку вітчизняного сегмента інформаційного суспільства, безумовно, потіснять інші пріоритети, хоча і не виключать їх.

При цьому вітчизняне законодавство і, зокрема, Закон про кримінальну відповідальність до сьогодні поповнюються новими положеннями переважно внаслідок ратифікації Україною вимог міжнародних актів стосовно криміналізації окремих суспільно небезпечних діянь, які посягають на інформаційну безпеку. Власної ініціативи з приводу модернізації чинного Кримінального кодексу України (далі — КК України) стосовно криміналізації суспільно небезпечних діянь, які вчинюються у вітчизняному інформаційному просторі, зокрема і в медійній сфері, фактично не запроваджуються.

Зробивши незначний відступ від попереднього зауваження, слід процитувати два застереження, висловлені Е. Тоффлером — відомим дослідником інформаційного суспільства та видатним політиком сучасності: «Людство чекають різкі зміни. Воно стоїть перед найглибшим соціальним переворотом і творчою реорганізацією всього часу.

формами ризикованого (венчурного) капіталу; сприйняття таланту людини як основного джерела нової економіки і забезпечення його розвитку за допомогою високої якості освітніх джерел; поширення і пристосування нової інформації і комунікаційних технологій визнаються основою перетворень; неупинне покращання і здешевлення доступу до комунікацій, що забезпечується телекомунікаційними операторами; визнання мережі як найефективнішої форми організації як для бізнесу, так і для громадського обслуговування; розуміння глобалізації водночас є і потребою, і викликом; забезпечення вільного потоку інформації як для економічного зростання, так і для культурної творчості [5]. У підтримку цієї думки, зокрема, стосовно «бюрократичних» перепон розвитку інформаційного суспільства, а також зменшення ролі держави у домінуванні над суспільством і зростанням процесів демократизації, висловлювався й Е. Тоффлер: «..дія нова цивілізація, оскільки вона протистоїть старій, буде перекидати бюрократію, зменшувати роль національної держави, сприятиме зросту нанівавтономних економік постімперіалістичного світу» [2, 34].

Не розрізняючи ще виразність цієї збуриливої нової цивілізації, ми з самого початку беремо участь у її розбудові» [2, 32]; а М. Тетчер з приводу розвитку нового типу суспільних відносин підкреслювала: «Світ, який «був» — попередник сьогоднішнього світу «доткомів» (від «*СOT*». — *Н. Р.*), мобільних телефонів і генетично модифікованих продуктів — це свідок боротьби не на життя, а на смерть, від кінця якої залежить подальший шлях життя» [5, 25-26].

Сьогодення диктує нові вимоги, нове усвідомлення реальності загроз, нове ставлення до злочинності, її можливостей, способів і засобів вчинення злочинів, використання нових технологій і спрямування злочинних посягань на новітні предмети. Предметами злочинів стають інформація, знання, ІКТ, і посягання на них здійснюється з використанням інформації, знань та ІКТ — ресурси нових суспільних відносин відкривають нові можливості для злочинності. М. Головатий зазначає: «За усіх позитивів, особливо для країн, які за рахунок інтенсивного розвитку і використання інформації вступили у так звану інформаційну еру, інформаційне суспільство має все ж і багато проблем, несе певні загрози... може сприяти появи так званої інформаційної диктатури, розпалюванню інформаційних війн тощо» [6, 341].

Враховуючи загрози глобального для держави значення, необхідно наголосити на необхідності запровадження сукупності правових механізмів векторного спрямування й унебезпечення

позитивної динаміки (розвитку) інформаційного суспільства, відносини в якому побудовані на створенні й використанні інформації, знань та ІКТ на користь кожної особистості та людства загалом у протидії глобальним загрозам його належного розвитку.

Хоча практичний досвід завжди доводив — все нове породжує і нові проблеми для суспільства [7, 331], незважаючи на зауваження вчених, на зорі масового запровадження ІКТ, увага приділялася тим цілям, для яких вони були створені — поширення, прискорення, і, безумовно, полегшення здійснення комунікацій. Ніким не передбачалося тоді їх потенційне протиправне використання, рівно як на початку не враховувалася уразливість самих ІКТ від посягань в інформаційному суспільстві, тим більше не передбачалося, що створення нових ІКТ підвищуватимуть суспільну небезпеку певного кола злочинів або породжуватимуть трансформацію злочинності, чи створюватимуть «благодатне» поле для виникнення нових суспільно небезпечних діянь. Висловлювалися побоювання, які стосувалися насамперед можливої «вестернізації» культур, нав'язування «американської культури», руйнування правової культури суверенних держав під впливом процесів глобалізації тощо. Однак, як доводять об'єктивні реалії, такі загрози здаються просто «дитячими розвагами» порівняно з тими діями і наслідками, які породжує сучасний стан розвитку ІКТ і якість інформації, яка поширюється на глядацьку аудиторію.

У контексті суспільної небезпечності і переважно у військових науках та в питаннях державної безпеки, розглядалися «інформаційні війни» — агресивні дії в інформаційному просторі [5, 71; 6, 340], що впливають на свідомість [3]. Інформаційні війни сьогодні

ні існують не лише у милітаристичній сфері — вони трансплантувалися і в економіку, оскільки геоекономічні процеси, що торпедуються економічно розвиненими країнами, мають змушувати менш розвинені країни переходити у мережеве існування, і внаслідок цього останні стають уразливішими від інформаційних впливів [8, 38-40, 41]. На прикладі телебачення у країнах, залежних від зовнішнього медіапродукту, це відбувається на всіх рівнях — починаючи від реклами, закінчуючи телевізійними серіалами, які нав'язують чужу ментальність та новинами, заангажованими на користь інших країн.

Однією з провідних ідей кожної держави має бути гарантування безпеки власного інформаційного простору й інформаційного суверенітету держави. Інформаційна безпека, яка розцінюється на державному рівні як складова національної безпеки, на жаль, у повному обсязі не відображується на рівні належного законодавчого забезпечення діяльності ЗМІ в Україні. Незважаючи на зауваження вищих посадовців стосовно постійної інформаційної експансії, жодних дій на рівні законодавчого забезпечення інформаційного суверенітету, крім вимог стосовно мови ЗМІ, не вчиняється. Найсуворішим покаранням у цій сфері є позбавлення медіаплатформи ліцензії. Водночас узагалі не йдеться про руйнування ідеології, впливи на свідомість та ментальність населення України, нав'язування населенню медіапродукту, який ідеологічно спрямований на руйнування національної свідомості та національної гідності українців. Нав'язування чужої ментальності, впливи на свідомість та відверте руйнування системи цінностей у населення держави — шлях до повної деструкції суспільства. Стан аномії суспільства (стан деструкції суспільних відносин,

який виникає внаслідок руйнування системи цінностей) нині фіксується на рівні соціологічних досліджень (див. дослідження Інституту соціології НАН України 2006-2008 рр.). Відсутність кримінального покарання щодо осіб, які своїми винними діями спонукають поглиблення аномії суспільства в Україні надалі недопустиме.

Прикро, що законодавець не запроваджує до чинного КК України положень, які б окремо криміналізували суспільно небезпечні діяння, що вчинюються у медіапросторі.

Ефективність застосування закону про кримінальну відповідальність до відвертих злочинів, що вчинюються у медіапросторі, взагалі хвибує: у той час, як у КК України містяться такі склади злочинів, що передбачають відповідальність за шахрайство, розбещення неповнолітніх, культ насильства та жорстокості, ЗМІ, які транслюють інтерактивні програми («лохотрони»), гадання у прямому ефірі, порнографічний продукт, програми, які демонструють сексуальні збочення тощо, лишаяться повною мірою некараними — проти осіб, винних у таких діях навіть не порушуються кримінальні справи.

При цьому існує ряд суспільно небезпечних діянь, які є не лише новими для суспільних світових відносин, а притаманні країнам у межах колишнього СРСР, зокрема Україні. З одного боку, вони можуть бути розцінені як шахрайство, з другого, вони мають настільки специфічні ознаки, що можуть претендувати і на самостійну криміналізацію. До таких суспільно небезпечних діянь належать (найменування умовні): умисне поширення неправдивих новин; умисне поширення відомостей, здатних викликати паніку населення; умисне перекручення офіційних висловлювань політичних діячів та вищих посадових осіб тощо.

Водночас переважна увага держави у контексті боротьби зі злочинністю в інформаційному просторі спрямована на захист інформації та протидію кібернетичній злочинності, увага законодавця взагалі не поширюється на такі суспільно небезпечні діяння, як умисне збільшення рейтингів ЗМІ та інтернет-сайтів. Контраргумент щодо неможливості перевірити правдивість даних стосовно рейтингів каналів теле- та радіомовлення, також і стосовно кількості «хостів» — відвідувань веб-сайту в Інтернеті повною мірою хвибує, адже перевірка першого може бути проведена шляхом здійснення спеціальних перевірок, зокрема і шляхом опитувань, останнє може бути перевірено шляхом відстеження IP-адрес, з яких здійснюється вхід на відповідний сайт. Рейтинги телевізійного та радіоканалу впливають на прийняття рішення щодо розміщення на них відповідної платної продукції, зокрема соціальної реклами, трансляції програм національного значення. Аналогічні рішення приймаються і щодо веб-сайтів, на підставі показників їх відвідувань.

Отже, фальсифікація рейтингів телевізійних та радіоканалів, а також фальсифікація показників відвідувань веб-сайтів становлять загрозу для суспільних відносин, адже така фальсифікація вводить в оману осіб, які приймають рішення щодо розміщення відповідної продукції на певному медіа носії, який вступає з відповідним медіа носієм у договірні відносини, будучи необізнаним про реальний стан справ. Зазначені суспільно небезпечні діяння вчинюються переважно з корисливою метою.

Нехтуючи забезпеченням належного розвитку ресурсів інформаційного суспільства та їх своєчасним і ефективним правовим регулюванням, в умовах світових процесів глобалізації,

держава ризикує лишитися «на обочині» розвитку інформаційного суспільства у світі, і замість власного економічного зростання на базі основних ресурсів такого суспільства ризикує перетворитися на інформаційну колонію розвинених країн світу. У разі конфліктних ситуацій, не маючи ефективних засобів протистояння на сучасній стадії розвитку, інститути національного суверенітету підпадуть під загрозу поглинення відповідними засобами країн-лідерів, а у крайньому випадку — і руйнуванню.

Очевидно, це лише кілька з аргументів на користь необхідності застосування державних стратегій забезпе-

чення інформаційного суверенітету [7, 341], про який йшлося вище щодо формування власних стратегій розвитку інформаційного суспільства, і одночасного правового забезпечення його розвитку, а заперечення розробки відповідних стратегій, зокрема стратегій правового забезпечення у країні з посиленням на низький ступінь розвитку інформаційних відносин в Україні не має під собою ґрунту, адже інформаційне суспільство в Україні де-факто існує, і де-юре держава зобов'язалася чітко виконувати задекларовані нею обов'язки перед суспільством як на національному, так і на міжнародному рівнях.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Лем С. Сумма технологии : дилеммы : пер. с пол. / С. Лем. — М.: СПб., 2004. — 668 с.
2. Тоффлер Э. Третья волна : пер. с англ. / Э. Тоффлер. — М., 2004. — 781 с.
3. Википедия. Свободная энциклопедия // <http://www.http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0>
4. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні : Закон України від 9 січня 2007 р. № 537-У// Відомості Верховної Ради України. - 2007. - № 12. - С. 511. - Ст. 102.
5. Маргарет Тэтчер. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / пер. с англ. - М., 2003. - 504 с.
6. Політологічний словник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. - К., 2005. - 792 с.
7. Информационное право : основы практической информатики : учеб. пособие / И. Л. Бачило. — М., 2003. - 352 с.
8. Прибутько П. С. Інформаційні впливи : роль у суспільстві та сучасних воєнних конфліктах / П. С. Прибутько, І. Б. Лук'янець. - К., 2007. - 252 с.

Савінова Н. А До питання криміналізації суспільно небезпечних діянь у медіапросторі України

Анотація. Стаття присвячена сучасним проблемам кримінально-правової політики і проблемам криміналізації у медіапросторі України у контексті розвитку національного сегменту інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційне суспільство, медіапростір, ЗМІ, впливи на свідомість, право на спілкування, інформація, ІКТ медіаплатформи, медіапродукт.

Савінова Н. А К вопросу криминализации общественно опасных деяний в медиапространстве Украины

Аннотация. Статья посвящена современным проблемам уголовно-правовой политики и проблемам криминализации в медиапространстве Украины в контексте развития национального сегмента информационного общества.

Ключевые слова: информационное общество, медиапространство, СМИ, воздействие на сознание, право на общение, информация, ИКТ, медиаплатформы, медиапродукт.

Savinova N. A. To the issue of the criminalization of publicly dangerous acts in media-space of Ukraine

Annotation. The Article is devoted to the contemporary problems of the criminal and legal policy in media-space of Ukraine in the context of the development of the national segment of the information society.

Key words: information society, media-space, mass-media, consciousness effect, right to communicate, information, ICT, media-platforms, media-product.

ПРАВО

ЮРИДИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

України

Науково-практичне фахове видання

Засноване у 1922 році

Видається щомісячно

Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія А01 № 129671

Передплатний індекс: 74424

Адреса редакційної колеги:

01004, м. Київ
вул. Терещенківська, 4-6
Тел.: 0(44) 246-59-62

Головний редактор:

СВЯТОЦЬКИЙ О. Д.,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України

E-mail: info@pravoua.com.ua

Відповідальний секретар:

Давиденко О. М.

Відповідно до рішення
Президії Вищої атестаційної комісії України
(постанова від 10 лютого 2010 року № 1 -05/1)
журнал «Право України» внесено до переліку
фахових видань у галузі юридичних наук

ЗАСНОВНИКИ

Національна академія правових наук України
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України
Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого
Конституційний Суд України
Верховний Суд України
Вищий господарський суд України
Генеральна прокуратура України
Міністерство юстиції України

ВИДАВЕЦЬ

© ТОВ «Видавничий Дім «Ін Юре»

3/2010